

УДК 37.026:378.315

I. ПРОЦЕНКО

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

**МОТИВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ ДІАЛОГІЧНИХ
ПРОФЕСІЙНО-ТВОРЧИХ УМІНЬ**

У статті розглядаються основні способи мотивації у формуванні професійно-творчих умінь майбутнього вчителя на основі навчальної евристичної діалогової взаємодії. Посилення мотивуючого чинника здійснюється за рахунок спрямованості студентів на активну запитальну діяльність та підвищення її ролі у підготовці до створення особистісно значимого для студента освітнього продукту.

Ключові слова: мотивація, професійно-творчі вміння, запитальна діяльність, евристична діалогова взаємодія, освітній продукт.

Постановка проблеми. Розв'язання важливих завдань, що постають на сучасному етапі освітньо-наукового розвитку України, вимагає якісного вдосконалення системи професійної підготовки майбутнього вчителя. В умовах досить жорсткої ринкової конкуренції, динамічного розвитку інноваційних технологій постає проблема готовності педагога до постійного самовдосконалення, підвищення рівня фахової культури, освоєння нових методів і прийомів професійної діяльності. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває розвиток внутрішніх, особистісних резервів професійної компетентності майбутнього фахівця. Такими внутрішніми джерелами активності особистості в процесі набуття нових знань, становлення професійно-творчих умінь стає мотиваційне забезпечення активної пізнавально-творчої діяльності.

Мотиваційна основа навчання найуспішніше формується в умовах евристичного навчання та його невід'ємної складової – пізнавально-творчої діалогової взаємодії. Разом з тим, залишаються недослідженими умови і способи мотиваційного забезпечення на просторі нової евристичної технології.

Аналіз актуальних досліджень. Формування професійно-творчих умінь майбутнього вчителя визнається особливо важливим в аспекті активного освоєння сучасною педагогікою евристичної технології навчання та її невід'ємної складової – евристичної діалогової взаємодії. У наукових працях В. Андреева [1], О. Демченко [3], А. Короля [4], О. Кривонос [5], М. Лазарева [6], Л. Левченко [7], А. Хуторського [10; 11] та інших виявлено потужний потенціал евристичного навчання і навчального діалогу, умови його побудови та реалізації. У названих та інших дослідженнях виявлено, що недостатньо використовується мотиваційний потенціал евристичної діалогової взаємодії, яка дозволяє студентам реалізувати їх природне прагнення до творчого спілкування, взаємодопомоги і співробітництва, сприяє формуванню професійної адекватної структури мотивів навчальної діяльності.

Мета статті полягає у з'ясуванні основних методів навчальної діяльності на мотиваційному етапі формування діалогічних професійно-творчих умінь майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу. У зарубіжній та вітчизняній педагогіці мотивація визначається як сукупність факторів, що підтримують і спрямовують поведінку (Ж. Годфруа, Дж. Нюттен), або – як сукупність мотивів (Є. Ільїн, К. Платонов), як спонукання, що зумовлює активність людини і визначає її спрямованість (Л. Божович), як процес дії мотиву (Х. Хекхаузен), як механізм, що визначає виникнення, спрямованість і способи здійснення конкретних форм діяльності та як сукупні система процесів, що відповідають за спонукання і діяльність (В. Вілюнас).

Отже, мотивація – це сукупність спонукальних чинників, які визначають активність особистості; це всі мотиви, потреби, стимули, ситуативні чинники, які спонукають поведінку людини. Питання розвитку мотивів є важливим – передусім з точки зору виховання та самовиховання особистості.

Діалогова взаємодія – «викладач-студент», «студент-викладач» «студент-студенти» тощо – характеризується підвищеною мотивацією до запитальної діяльності студента при пізнанні нового, відпрацюванні необхідних умінь у самостійній пізнавальній роботі. Але, як з'ясувалося при проведенні дослідження, відбувається це при додержанні певних педагогічних умов.

По-перше, це забезпечення внутрішньої свободи студента у запитальній діяльності, яка стає джерелом позитивних емоцій, викликає психологічне розкріпачення особистості.

По-друге, помічено, що запитальна діяльність тих, хто навчається, має постійно стимулюватися педагогом, якому варто відзначати, насамперед, не помилки, а успішні знахідки студента у створенні власного запитального ряду. Це породжує позитивні емоції від наявності певних (хай навіть невеликих) навчальних успіхів майбутнього фахівця.

По-третє, варто постійно формувати переконання студента в тому, що створюваним ним (за допомогою чи без допомоги педагога й товаришів) серія пізнавально-евристичних запитань є чи не найважливішим чинником у виявленні незнаного (але актуального, важливого, значимого), у побудові на основі відкритого незнання нових знань, відпрацюванні потрібних умінь і способів створення нових освітніх продуктів – основної мети евристичного навчання і значимого показника професійно-творчої самореалізації майбутнього фахівця.

Мотиваційний етап як один із найвідповідальніших етапів у навчанні взагалі і, особливо в евристичному, вимагає дидактичної та творчої компетентності викладача, зокрема, розвинутих професійно-творчих умінь – мотиваційних, оргдіяльнісних, операційних, діагностичних.

Особливість створеної інноваційної дидактичної моделі та її можливості в евристичному навчанні починалась із мотиваційного компоненту і пронизувала всі наступні складові процеси, включаючи останній – діагностично-оцінювальний етап.

Для реалізації мотиваційного компоненту створюється можливість не тільки усвідомлення студентами напряму роботи, але й самостійного формулювання ними власної версії мети і завдань навчальної діяльності у відповідності з загальними принципами евристичного навчання – завершеності, самостійності, прогностичності, пізнавально-творчої взаємодії суб'єктів навчального процесу.

Для цього у процесі діалогової взаємодії використовувались різного роду елементи евристики: залучення студентів до евристичної бесіди, спонукування їх на підставі попереднього навчального досвіду до самостійного конструювання власних мотивів, формування їх особистої мети й завдань роботи на просторі означеного навчального модуля. Таким чином, поглиблювалась робота з цілепокладання, цілеспрямованості й перспектив досягнення пізнавально-творчого успіху.

Здійснення мотиваційних заходів на кожному етапі дидактичної технології мало на меті суттєво підвищити рівень психологічної, педагогічної і навчальної готовності студентів до самостійної пізнавально-творчої діяльності. Мотивація будувалася таким чином, щоб студенти зуміли свідомо й зацікавлено освоїти теоретичні знання з теми і використати їх у практичній творчій самостійній роботі.

Наведемо приклад практичного заняття зі спецкурсу «Евристична діалогова взаємодія при створенні творчого освітнього продукту», яку автор розпочав із фронтальної евристичної бесіди для спонукування студентів до евристичних роздумів, до свідомого розуміння необхідності та значимості оволодіння основними професійними вміннями творчого характеру, зазначеними у розробленій нами моделі [8]. Мотивуючою дією викладача стало звернення до студентів поміркувати над запитанням: «Як

ви ставитеся до позиції видатних педагогів К. Ушинського, Г. Ващенко, В. Сухомлинського, які евристичний діалог вважали фактично найважливішим чинником отримання нової інформації, оволодіння новими способами діяльності?» У ході відповідей студенти зазначали, що завдяки евристичному діалогу ми можемо отримати необхідні та значущі для нас знання. Частина студентів, готуючись використати евристичний діалог у процесі конструювання освітнього продукту, наголошували на тому, що такий діалог найбільш ефективний спосіб для роздумів, обміну думками. У процесі постановки запитань та відповідей на них, відзначали інші, ми зможемо більш точно сформулювати тему, мету, завдання, способи розв'язання суперечностей, співпрацювати з іншими суб'єктами навчання; формувати вміння переконувати і навіювати, приваблювати до себе, вміння проявляти взаємоповагу, взаєморозуміння, взаємодопомогу.

Після цього викладач пропонує студентам поставити ряд евристичних запитань для прояснення й уточнення мети роботи зі створення запланованого творчого продукту. Учасники інтерактивних творчих груп повідомляють про результати своєї роботи, наводять найбільш вдалі, на їх думку, серії пізнавально-евристичних запитань, за допомогою яких, наприклад, можна сконструювати той чи інший освітній продукт. Наприклад, У чому полягає сутність евристичного діалогу та евристичної бесіди? Які відмінності між ними? Що таке евристичний метод навчання? За якою структурою зазвичай будується евристична бесіда? Якими здібностями та вміннями, на вашу думку, повинен оволодіти майбутній учитель, щоб сконструювати майстерну евристичну бесіду?

Важливо, щоб уже на мотиваційному етапі студенти вчилися знаходити найважливіші характеристики запланованого освітнього продукту за допомогою серії пізнавальних запитань, які стосуються різних особливостей і параметрів цього продукту. Завдяки таким діям студенти, як правило, успішно освоюють інноваційний підхід до процесу створення освітнього продукту, як кінцевої навчальної мети. Долаючи традиційні шаблони, і педагог впевнюється у тому, що найпершим і незамінним ескізом запланованого продукту мають бути насамперед запитальні фрази та речення побудовані цілеспрямовано, у логічній послідовності і завершеності. Це суттєво прискорює саму побудову кінцевого продукту навчальної діяльності й одночасно формує неабияку пізнавальну активність освітніх суб'єктів, оскільки, як встановлено глибокими і довготривалими дослідженнями психологів і педагогів (С. Рубінштейн, С. Курганов, А. Король, А. Хуторської та інші), активне пізнання починається тільки за умови, коли перед суб'єктом постає значиме для нього проблемне чи евристичне запитання. Тому завдання викладача у діалозі зі студентами полягає в тому, щоб спрямувати у потрібне русло серію пізнавальних запитань у відповідності зі змістом, особливостями, структурою навчального продукту.

Але процедура навчання студентів створювати освітній продукт за допомогою активної запитальної діяльності – непростий процес, який вимагає достатньо поступового ускладнення евристичних завдань.

Так, на першому етапі освоєння серії запитальних конструкцій доцільним стає застосування достатньо досконалого зразка того чи іншого освітнього продукту з демонстрацією до нього готового мінімального набору евристичних запитань.

Наприклад, викладач за допомогою комп'ютерного звукозапису і слайдів демонструє зразкову розповідь «Повернення блудного сина», в основі якої лежить відома євангельська притча, а також основні критерії виразної та змістовної усної професійної розповіді педагога (її образну виразність, наповненість зображувальними засобами, відносну сюжетну завершеність, відповідність особистісним переживанням та ціннісним позиціям автора тощо). У відповідності зі змістом і критеріями якості педагогічної розповіді як важливого освітнього продукту викладач пропонує студентам обмежену кількість найнеобхідніших евристично-пізнавальних запитань, за допомогою яких можна визначити якісні характеристики і педагогічну спрямованість розповіді. Такі запитання виступають одночасно і прогнозом якості, і своєрідним будівельним матеріалом для конструювання зазначеного освітнього продукту.

У чому ви вбачаєте для вас особисто значимість обраного освітнього продукту? Чим він може бути цінним для ваших колег та учнів? У чому проявляється виховний характер обраної теми власного освітнього продукту? Які професійні вміння необхідні для створення даного освітнього продукту?

Як зміст освітнього продукту та форма її передачі відображає основні проблеми, які є актуальними на сьогодні?

Студенти надавали різні відповіді. Одна група студентів наголошувала на тому, що проблема батьків та дітей буде актуальною все життя і буде стосуватися кожного покоління. Деякі зазначали, що наша професійна діяльність спрямована на дітей, які прийдуть до нас здобувати нові знання. Тому основна задача для педагогів – стати другом для учнів, виховувати в них не тільки фізичні та розумові якості, але й моральні. Деякі студенти обрали тему «Я і Сумщина», бо вони в майбутньому стануть дослідниками своєї малої Батьківщини, будуть закликати молоде покоління не покидати її, бо «чужа сторона – мачуха, а рідний край – ненька». Тобто студенти вже розуміють основну ідею обраного ними освітнього продукту. Педагог пропонує визначити основні кроки створення студентами своїх творчих продуктів. Учасники інтерактивних груп обмірковують поставлені запитання та відповіді на них, що допомагає будувати послідовні кроки конструювання освітнього продукту, визначати основні критерії до кожного продукту. Тому для дискусії були визначені наступні кроки: обрання теми, мети, завдань, план дискусії, а також запитання, які будуть відображати основні проблеми обраної теми (тема з педагогіки: «Історичний аспект евристичного діалогу»). У даній дискусії пріоритет буде віддаватися викладачу, бо цей вид продукту передбачає надання корисної та логічної інформації. Наступні кроки вже містять запитальний характер від викладача до студента, від студента до викладача, від студента до студента.

У процесі відповідей на поставлені запитання студенти на підставі попередніх знань, життєвого досвіду висловлювали думки та виявляли основні ознаки художньої педагогічної розповіді, застосували наведені критерії для з'ясування суттєвих характеристик щойно прийнятої розповіді (в іншому разі – оповідання, опису, лекції, доповіді тощо) як важливого й розповсюдженого у шкільній практиці освітнього продукту.

У ході бесіди як провідного способу мотивації відбувається активізація розумової діяльності суб'єктів навчання в процесі освоєння або закріплення предметного матеріалу, орієнтація на пошукову діяльність, поелементне навчання творчому пошуку при вирішенні педагогічних завдань і застосуванню їх результатів (Д.О. Лордкіпанидзе).[7]. Викладач не повідомляє готові знання і висновки, а вмільо поставленими запитаннями (що іноді наводять, але не містять прямої відповіді) примушує майбутніх учителів на основі вже наявних знань, запасу уявлень, спостережень, особистого життєвого досвіду приходити до нових понять, висновків та інформації.

Викладач пропонує студентам тематику освітнього продукту на педагогічну тему, наприклад: «Я та учні», «Сумщина – моя Батьківщина», «А.С. Макаренко та Сумщина» та пропонує відповіді на запитання: У чому ви вбачаєте актуальність запропонованих тем на сьогодні?

Викладач у ході евристичної бесіди ставить серію інших запитань щодо критеріїв досконалої педагогічної розповіді, а саме: Яким критеріям і показникам має відповідати педагогічна розповідь? Студенти надавали різні відповіді (повні, неповні): педагогічна культура автора, передача живого виразного слова. Які ще критерії ви можете назвати та обґрунтувати? Більшість студентів визначили наступні критерії: художня забарвленість, уважне сприймання слухачами, наявність певного сюжету розповіді. Викладач наголошував на тому, що за цими критеріями і показниками й варто сконструювати та представити свою педагогічну розповідь, актуальну за своєю педагогічною спрямованістю та особистісною значимістю.

Для підвищення рівня зацікавленості студентів у реалізації обраної мети викладач працює з малими інтерактивними групами студентів. Щоб створити сприятливі умови для навчальної мотивації, малі групи створюються з урахуванням таких крите-

рив, як психологічна сумісність і рівень навчальних можливостей її учасників. Результати педагогічних досліджень свідчать, що ефективна навчально-пізнавальна діяльність можлива в групах, до складу яких включено не менше половини студентів з середнім і високим рівнем навчальних можливостей (Д. Джонсон, О. Ярошинська та ін.). У процесі діалогової інтерактивної взаємодії студенти закріплюють і уточнюють для себе основні критерії і показники майстерної педагогічної розповіді. Викладач сприяє поглибленню цих знань різними евристичними запитаннями, наприклад: У чому ви вбачаєте глибину і щирість авторських переживань фактів, подій, явищ? За допомогою яких образно-емоційних засобів це вдається передати?

Викладач спрямовує роботу студентів на знаходження художньо-зображувальних засобів, які допомогли автору зразкової розповіді зримо, виразно показати постаті своїх героїв, передати їх почуття і переживання, своє ставлення до зображуваного, а слухачам «побачити» все це.

Таким чином, під час аналізу емоційно-образної передачі подій, переживань автора й героїв розповіді метод евристичної бесіди з активною взаємодією суб'єктів навчання, з діалогом на паритетній, доброзичливій основі виявився розвивальним, конструктивним і результативним. У процесі такої роботи у студентів формуються основні діалогічні уміння, зокрема уміння запитальної діяльності.

Висновки. Таким чином, на мотиваційному етапі розробленої дидактичної технології застосовувались різноманітні форми і методи навчальної діалогової взаємодії, передбаченої навчальною програмою. Завдяки цьому студенти спонукаються до продуктивної пізнавальної діяльності, готуються до активного освоєння теоретичного та практичного матеріалу. Викладач на цьому етапі спонукає студентів до активізації їх мислення, уяви, актуалізації набутих знань і сформованих умінь, необхідних для майбутньої пізнавально-творчої діяльності. Завдяки такому змісту мотивації створювалось підґрунтя для конструювання самостійними зусиллями значимого для майбутнього вчителя освітнього творчого продукту – основної мети навчання на евристичній основі. По суті підготовка до створення освітнього продукту (зокрема, педагогічної розповіді) включала розвиток таких професійно-творчих умінь, як постановка серії евристичних запитань, здатності вести діалогічну взаємодію з товаришами, викладачем, науковими й художніми джерелами, уміння визначати поле незнаного для подальшого заміщення його за допомогою пізнавальних запитань значимими знаннями.

При формуванні продуктивної мотиваційної діяльності за допомогою запитань відображаються задум, модель, ескіз майбутнього освітнього продукту, значимого і привабливого для студентів, тому що названі параметри визрівали в основному завдяки напруженій самостійній роботі студентів, яка підсилювалась і направлялась у процесі потужної діалогової взаємодії з іншими суб'єктами навчання, яка б була неможливою без мотивованих умінь постійно ставити запитання та відповідати на них. Основні зусилля викладача при цьому спрямовані на організацію діяльності студентів з пошуку значимої для кожного з них власної мети, завдань, способів їх реалізації.

У подальших наукових розвідках планується розкриття операційного та діагностичного компонентів зазначеної дидактичної моделі у процесі евристичної діалогової взаємодії.

Список використаних джерел

1. Андреев В.И. Дialeктика воспитания и самовоспитания творческой личности / В.И. Андреев. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1988. – 236 с.
2. Громова Н.В. Творча і духовна самореалізація особистості в евристичному навчанні / Н.В. Громова // Наукові записки кафедри педагогіки Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна : зб. наук. пр. – Х. : Основа, 2006. – Вип. 17. – С. 49-53
3. Демченко О.М. Педагогічна діагностика як засіб оптимізації самостійної навчальної діяльності студентів медичних коледжів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.09 / О.М. Демченко; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди – Харків, 2008. – 20 с
4. Король А.Д. Диалог в образовании: эвристический аспект. Научное издание / А.Д. Король – М.: ЦДО «Эйдос», Иваново : Издательский центр «Юнона», 2009. – 260с.

5. Кривонос О.Б. Формування професійно-творчих умінь студентів медичних коледжів у навчальній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.09 / О.Б. Кривонос ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Харків, 2009. – 20 с.

6. Лазарев М.О. Основи педагогічної творчості : навч. посіб. / М.О. Лазарев. – Суми : ВВП «Мрія-Г» ЛТД, 1995. – 212 с.

7. Лордкипанидзе Д.О. Принципы организации и методы обучения / Д.О. Лордкипанидзе. – М.: Учпедгиз, 1957. – 172с.

8.Полякова О.М. Формування творчої активності майбутніх учителів у процесі розв'язання педагогічних задач: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. –Захищена 24.11.1999. – Х., 1999. – 188с.]

9. Проценко І.І. Дидактична модель формування професійно-творчих умінь майбутніх викладачів у процесі їх діалогової евристичної взаємодії / І.І.Проценко // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи: збірник наукових праць / за заг. ред. проф. В.І. Євдокимова і проф. О.М.Микитюка / Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. – Харків, 2011. – Вип. 35. – 212с., С. 131-141.

10. Реан Н.А. Психодиагностика личности в педагогическом процессе / Н.А. Реан: Учеб. пособ. – СПб.: Питер, 1996. – 109 с.

11. Тарасевич Н.М. Стратегія поведінки вчителя у складних педагогічних ситуаціях / Н.М. Тарасевич: Спецкурс. Тексти лекцій. – Полтава: ЮЦПДПУ, 2005. – 119 с.

12.Хуторской А.В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения / А.В. Хуторской. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.

13.Хуторской А.В. Развитие одаренности школьников. Методика продуктивного обучения : пособ. для учителя / А.В. Хуторской. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2000. – 320 с.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2012.

Проценко И.

Сумской государственной педагогической университет имени А. С. Макаренко, Украина

МОТИВАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ У СТУДЕНТОВ ДИАЛОГИЧЕСКИХ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТВОРЧЕСКИХ УМЕНИЙ

В статье рассматриваются основные способы мотивации в формировании профессионально-творческих умений будущего учителя на основе учебного эвристического диалогового взаимодействия. Усиление мотивирующего фактора осуществляется за счет направленности студентов на активную вопросительную деятельность и повышение ее роли в подготовке к созданию лично значимого для студента образовательного продукта.

Ключевые слова: мотивация, профессионально-творческие умения, вопросительная деятельность, эвристическое диалоговое взаимодействие, образовательный продукт.

Protsenko I.

Sumy State Pedagogical University, Ukraine

MOTIVATIONAL PROVIDING OF FORMING FOR THE STUDENTS OF DIALOGIC PROFESSIONALLY-CREATIVE ABILITIES

In the article the basic methods of motivation in forming of professionally-creative abilities of future teacher art examined on the basis of educational heuristic dialogue cooperation. Strengthening of explaining factor comes true due to the orientation of students on active interrogative activity and increase of her role in preparation to creation personality of meaningful for a student educational product.

Keywords: motivation, professionally-creative abilities, interrogative activity, heuristic dialogue cooperation, educational product.